

SOCIALINĖS ANTROPOLOGIJOS IR ETNOLOGIJOS STUDIJOS

LIETUVOS

12(21)

2012

ETNOLOGIJA

LITHUANIAN ETHNOLOGY

STUDIES IN SOCIAL ANTHROPOLOGY AND ETHNOLOGY

**RELIGIJOS ETNOLOGIJA
IR LIAUDIŠKASIS PAMALDUMAS**

Sudarytojas JONAS MARDOSA

**ETHNOLOGY OF RELIGION
AND FOLK RELIGIOSITY**

Edited by JONAS MARDOSA

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

Leidybą finansuoja
LIETUVOS MOKSLO TARYBA
NACIONALINĖ LITUANISTIKOS PLĖTROS 2009–2015 METŲ PROGRAMA

REDAKCINĖ KOLEGIJA

Vytis Čiubrinskas (vyriausiasis redaktorius)
Vytauto Didžiojo universitetas

Auksuolė Čepaitienė
Lietuvos istorijos institutas

Jonathan Friedman
*École des Hautes Études en Sciences Sociales
Kalifornijos universitetas, San Diegas*

Orvar Löfgren
Lundo universitetas

Jonas Mardosa
Lietuvos edukologijos universitetas

Žilvytis Šaknys
Lietuvos istorijos institutas

REDAKCINĖS KOLEGIJOS
SEKRETORĖ

Danguolė Svidinskaitė
Lietuvos istorijos institutas

Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos – etnologijos ir socialinės/kultūrinės antropologijos mokslo žurnalas, nuo 2001 m. leidžiamas vietoj tęstinio monografijų ir studijų leidinio „Lietuvos etnologija“. Jame spausdinami moksliniai straipsniai, konferencijų pranešimai, knygų recenzijos ir apžvalgos, kurių temos pirmiausia apima Lietuvą ir Vidurio/Rytų Europą. Žurnalas siekia pristatyti mokslo aktualijas ir skatinti teorines bei metodines diskusijas. Tekstai skelbiami lietuvių arba anglų kalba.

Redakcijos adresas:
Lietuvos istorijos institutas
Kražių g. 5
LT-01108 Vilnius

Tel.: + 370 5 262 9410
Faks: + 370 5 261 1433
El. paštas: etnolog@istorija.lt
v.ciubrinskas@smf.vdu.lt

Žurnalas registruotas:
European Reference Index for the Humanities (ERIH)
EBSCO Publishing: Academic Search Complete, Humanities International Complete,
SocINDEX with Full Text
Modern Language Association (MLA) International Bibliography

TURINYS / CONTENTS

<i>Pratarmė (Vytis Čiubrinskas)</i>	5
<i>Foreword (Vytis Čiubrinskas)</i>	7

Straipsniai / Articles

Religijos etnologija ir liaudiškasis pamaldumas / Ethnology of Religion and Folk Religiosity

Jonas Mardosa

Įvadas į religijos etnologiją, liaudies religiją ir liaudiškąjį pamaldumą: paradigmų ir tyrimo turinio klausimai	9
Introduction to the Ethnology of Religion, Folk Religion and Folk Piety: Paradigms and Research Content. Summary	27

Halina Bondarenko

Šiuolaikinė ukrainiečių liaudiškojo religingumo transformacija	31
Modern Transformation of Ukrainian Folk Religiosity. Summary	48

Skaidrė Urbonienė

Kryždirbystė išeivijoje: religingumo ir/ar lietuviškumo manifestacija	51
Cross Crafting in Emigration: Manifestation of Religiosity and / or Lithuanian Identity. Summary	72

Jonas Mardosa

Verbos sakralumas ir kasdieniškumas: lytiškumo dimensija	75
Sacred and Profane Aspects of Palm Sunday <i>Verba</i> : the Dimension of Gender. Summary	101

Rimantas Sliužinskas

Mirties kaip miego samprata Klaipėdos krašto evangelikų liuteronų tradicijoje	105
The Understanding of Death as Sleeping in the Evangelic Lutheran Tradition of Klaipėda Region. Summary	120

Aušra Kairaitytė

Bibliinių ir hagiografinių siužetų plėtotė tradiciniame lietuvių folklore	123
The Development of Biblical and Hagiographic Plots in Traditional Lithuanian Folklore. Summary	142

Liudmila A. Tulceva

Sakralusis supimosi universumas rusų agrariniame kalendoriuje	145
The Sacral Universe of the <i>Kachalnoe</i> Day (before St Peter's Fast) in the Russian Agrarian Calendar. Summary	163

Kiti straipsniai / Other articles*Darius Daukšas*

- Lietuvos lenkai: etninio ir pilietinio identiteto konstravimas *ribinėse zonose* 167
Lithuanian Poles: Constructing Ethnic and National Identity in Border Areas.
 Summary 192

Diskusijos / Discussions*Irma Šidiškiene*

- Antroponimų ir toponimų topografija etnografiniuose tekstuose:
 metodologinis požiūris 195
 Topography of Anthroponyms and Toponyms in Ethnographic Texts:
 Methodological Approach. Summary 213

Recenzijos ir apžvalgos / Reviews

- Pertti J. Anttonen. Tradition through Modernity. Postmodernism and the Nation-
 State in Folklore Scholarship (*Lina Būgienė*) 215
 Teodoras Lepneris. Prūsų lietuvis. V. Gerulaitienė (pareng.) (*Žilvytis Šaknys*) 221
 Lietuviškasis identitetas šiuolaikinės emigracijos kontekstuose.
 V. Čiubrinskas (sud.) (*Vida Savoniakaitė*) 224
 Rasa Čepaitienė. Paveldosauga globaliajame pasaulyje (*Vytautas Tumėnas*) 228

Konferencijos / Conferences

- 23-ioji AABS konferencija „Globalioji Baltija: ateinantys dvidešimt metų“
 (*Auksulė Čepaitienė, Ieva Kripienė*) 238
 12-oji EASA konferencija Paryžiuje (*Vida Savoniakaitė, Vytis Čiubrinskas*) 243

Sukaktys / Anniversaries

- Venantui Mačiekui – 75-eri (*Gražina Kadžytė*) 249

Šiuolaikinė ukrainiečių liaudiškojo religingumo transformacija

Halina Bondarenko

Straipsnyje tyrinėjami XX a. pabaigoje – XXI a. pradžioje įvykę ukrainiečių liaudiškojo religingumo pokyčiai, analizuojami pagrindiniai veiksniai, darę įtaką liaudiškojo religingumo transformacijai, ir jos reikšmė tautos gyvenime.

Dr. Halina Bondarenko, Ukrainos nacionalinė mokslų akademija, M. Rylskio meno tyros, folkloristikos ir etnologijos institutas, Ukrainos etnologijos centras, вул. Грушевського 4, 01001 Kiїв, Ukraina, el. paštas: kontekst@ukr.net

Įvadas

Panaikinus ideologinius draudimus nepriklausomoje Ukrainoje suaktualėjo moksliniai Bažnyčios ir religijos istorijos tyrinėjimai, kurie tradiciškai užima svarbią vietą tautos gyvenime. Liaudiškuoju religingumu yra priimta laikyti liaudiškąją religijos ir bažnytinių kanonų interpretavimą. Be minėto mūsų tyrinėjimo dalyką žyminčio termino, moksle labiausiai paplitusios sąvokos „liaudiškasis tikėjimas“, „liaudiškoji krikščionybė“, „dvitikystė“, „liaudiškoji stačiatikybė“, „liaudiškoji katalikybė“ (Lenkijoje). Ir nors, autoritetingų Ukrainos religijotyrininkų nuomone, „globaliajame kaime, kuriuo paskutiniaisiais dešimtmečiais tapo pasaulis, sunku kalbėti apie kokią nors šalį kaip visiškai katalikišką, protestantišką ar stačiatikišką“ (Єленский 2002: 31–32), svarstant apie šiuolaikinį liaudiškąją religingumą Ukrainoje, dažniausiai tenka kalbėti apie liaudiškąją stačiatikybę. Iš 55 religinių konfesijų, užregistruotų Ukrainoje, 51 % tenka stačiatikių konfesijoms. Remiantis autoritetingo Razumkovo tyrimų centro atliktų sociologinių apklausų rezultatais, šalyje stačiatikiais save laiko 68 % apklaustųjų (2010 m.) (*Релігія і влада...* 2011: 34). Nustatydamas religingumo vietą tautos gyvenime, žinomas Ukrainos bažnyčios istorijos tyrinėtojas, visuomeninis veikėjas ir teologas Ivanas Vlasovskis (1883–1969), kuris baigė gyvenimą emigracijoje, rašė: „Tie nacionaliniame religiniame gyvenime vykstantys procesai ir reiškiniai, kuriuos vadiname „liaudiškąja krikščionybe“, priėmus Kristaus tikėjimą tęsėsi be pertrūkio. Keitėsi įvairūs politiniai režimai, kuriuos išgyveno tauta, tačiau vykstant šiems pasikeitimams ji neparado savo protėvių stačiatikiškojo

tikėjimo. Jis buvo pagrindas atsirasti tautos kasdieniame gyvenime „liaudiškajai krikščionybės“, kuri buvo žmonėms dvasinė jėga, formavo jų pasaulėžiūrą, teikė sveikata moraliniu požiūriu, atliepdama jų religinius ir nacionalinius jausmus“ (Власовський 1990: 271).

Šio straipsnio šaltiniai yra autorės lauko tyrimų medžiaga, užrašyta 1998–2012 m. vykusių ekspedicijų metu, studentiško jaunimo anketavimo, atlikto Vinicos, Poltavos, Slaviansko, Černigovo, Odesos miestuose 2010–2011 m. (projektas „Konfesinio veiksnio vaidmuo formuojantis Ukrainos valstybingumui“), išdava (iš viso 1000 anketų), taip pat internetiniuose forumuose atliktos paieškos, įvedus raktinius žodžius *околоцерковные суевєрия* („su bažnyčia susiję prietarai“), *православные суевєрия* („stačiatikių prietarai“), rezultatai.

Etnokonfesinė tematika valstybės nepriklausomybės laikotarpiu tapo viena svarbiausių humanitarinių mokslų temų ir yra nagrinėta daugelyje istorinio, religijotyrinio, sociologinio pobūdžio darbų (Колодний, Филипович 1996; Саган 2001; Мандич 2001; Мельник 2001; Єленский 2002; Марчук 2004). Kalbant apie etnologiją, Ukrainos mokslininkai tik pradeda domėtis liaudiškuoju religingumu kaip tiesioginiu tyrimo objektu. Atskiri duomenys apie šiuolaikinius ukrainiečių religinius tikėjimus ir vaizdinius analizuojami Marinos Grimič monografijoje *Традицине українієчїє пасулєжїєра и этнопсихологїне константос* (Гримич 2000). Regioniniai liaudiškojo tikėjimo aspektai, būtent su šventųjų (Nikolajaus Stebukladario, Arkistratego Michailo) kultu susijusios šiuolaikinės legendos, tyrinėjami Char-kovo etnologų Michailo Krasikovo ir Valentino Suško straipsniuose (Красиков 1999; Красиков 2003; Сушко 2011). Kelis straipsnius, skirtus šiuolaikinei dvitikystei, eschatologijai, iracionaliems maginiamis Ukrainos politikų turimiems vaizdiniam, paskelbė šio straipsnio autorė (Бондаренко 1999; Бондаренко 2001; Бондаренко 2011). Šią problematiką suvokti teoriniu požiūriu bandė Irina Ignatenko (Ігнатенко 2008). Šiuolaikiniai folkloriniai liaudiškojo religingumo tyrinėjimai taip pat daugiausia skirti ankstyvesnėms jo pasireiškimo formoms: apokrifinei tradicijai – Irinos Kmet *Dievo Motinos paveikslas folklore: українієчїє апокрїфіне традициє* (Кметь 2009), piligrimų folklorui – Volodimiro Diakovo „*Stebuklų folkloras*“ *sovietinėje Ukrainoje XX a. 3 dešimtmetyje* (Дяків 2008).

Bažnytinės veiklos ir religinio gyvenimo atgimimas pokomunistinės erdvės šalyse labai paskatino etnologus, folkloristus moksliniu požiūriu suvokti liaudiškojo religingumo reiškinį ir jo dabartinę padėtį. Rusijoje paskelbta darbų, susijusių apskritai su liaudiškąja stačiatikybe (A. Pančenko), liaudiškuoju Biblijos aiškinimu (O. Belova), pamaldumu (M. Gromyko), parapijiniu gyvenimu (T. Bernštam), šiuolaikine eschatologija (E. Melnikova), šventųjų kultu (A. Moroz), ikonų garbinimu (K. Cechanskaja), piligrimystės tradicijomis (T. Ščepanskaja).

Religinis Lenkijos gyventojų pakilimas, tapus popiežiumi Jonui Pauliui II, tapo ryškiu fenomenu, paskatinusiu mokslininkų, taip pat ir teologų atliekamus liaudiškojo religingumo tyrinėjimus. Iš etnologinių darbų reikėtų paminėti

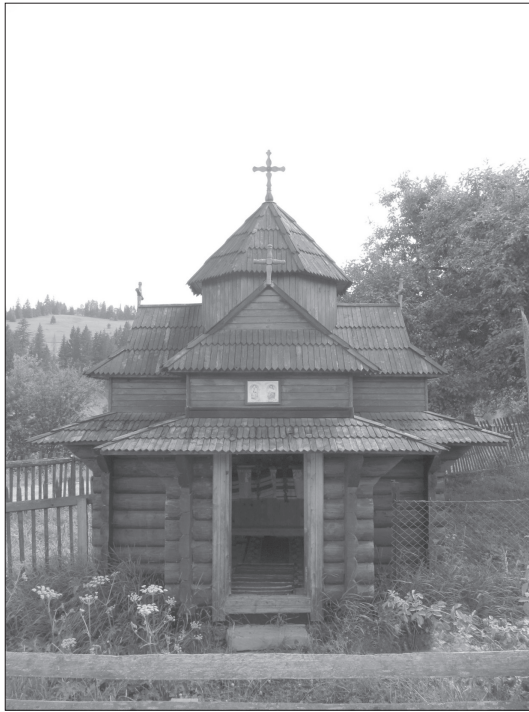
Annos Niedźwiedz darbus, skirtus piligrimystei, Čenstachavos Dievo Motinos, angelų atvaizdų simbolikai liaudiškojoje tradicijoje, Aleksanderio Jackowskio tyrinėtą religingumo raišką liaudies kūryboje, Małgorzatos Michalskos lyginamąjį protestantų ir katalikų gyventojų religingumo tyrimą Lenkijos–Čekijos ir Lenkijos–Vokietijos pasienyje. Kai kurių lenkų mokslininkų nuomone, lenkų liaudiškasis religingumas (pobożność ludowa) buvo būdas išsaugoti nacionalinį tapatumą komunistinio režimo metais ir kaip tik dėl to jį palaikė atskiri religiniai veikėjai (ypač vyskupas Stanisławas Wyszyński) (Klimczak 2012).

Pagrindinis šio straipsnio uždavinys yra nagrinėti klausimus, susijusius su liaudiškojo religingumo atgimimu nepriklausomoje Ukrainoje, nustatyti pagrindinius veiksnius, darančius įtaką jo raidai bei transformacijai, tyrinėti pokyčius, įvykusius liaudies dvasinėje kultūroje XX a. pabaigoje – XXI a. pradžioje.

Religinio gyvenimo ir tikėjimo atgimimas šalyje

Mūsų tyrinėjamu laikotarpiu (XX a. dešimtas dešimtmetis – XXI a. pradžia), sutapusiu su nepriklausomos Ukrainos valstybės sukūrimu ir jos raida, visuomenės socialinėje, ekonominėje, politinėje ideologinėje struktūroje įvyko esminių pokyčių, kurie turėjo įtakos ir liaudiškojo religingumo transformacijai. Moralinė komunistinės visuomenės krizė ypač aiškiai pasireiškė su Černobylio katastrofa susijusiuose įvykiuose. Ši katastrofa privertė milijonus žmonių pajusti nesaugumą ir kartu sugriovė stiprios valstybės, socialinio stabilumo mitą. Nusivylimas ankstesniais idealais, ideologija padėjo išplisti eschatologinėms nuotaikoms. Per spaudą platinti ir žodiniu būdu perdavinėti pasakojimai apie „Pelyno žvaigždę“ iš Apokalipsės, Černobylio mutantus, greitai įvyksiančią pasaulio pabaigą labai paveikė daugelio žmonių pasaulėžiūrinės nuostatas. Šie žmonės bandė atsisakyti ateistinių, pabrėžtinai materialistinių požiūrių į pasaulį ir surasti tikėjimą. Tam taip pat padėjo XX a. dešimtojo dešimtmečio ekonominė depresija, valstybės lojalumas Bažnyčiai, pasireiškęs Ukrainos įstatymo dėl sąžinės laisvės ir religinių organizacijų priėmimu (1991 m.). Labai greitai Bažnyčia, būdama atskirta nuo valstybės, tapo didžiausio piliečių dėmesio sulaukusia visuomenine institucija.

Religinio gyvenimo pakilimas Ukrainoje prasidėjo dar XX a. devintajame dešimtmetyje. Šio dešimtmečio pabaigoje pradėta masiškai atidarinti anksčiau uždarytas ir statyti naujas cerkves. Šalyje buvo legalizuota Graikų apeigų katalikų bažnyčios veikla, suaktyvėjo Romos katalikų sambūrių veikla, be to, pradėjo daugėti šių susibūrimų. Dėl to atsirado pokyčių sakralinėje miestų, kaimų erdvėje, ypač vakarinėse Ukrainos srityse. Gyvenviečių pradžioje ir gale, kryžkelėse pastatyti kryžiai, kurie buvo sunaikinti sovietiniu laikotarpiu (liaudiškas jų pavadinimas ukr. k. *фігури, хвізурі*), koplytėlės (*каплички*). Statyti koplytėles prie kelio, šalia namo yra labiau paplitę Lvovo, Ivano Frankovsko, Ternopolio, Užkarpatės srityse. Šventųjų, Kristaus ir Dievo Motinos skulptūros puošiamos dirbtinių gėlių

1 pav. Kopylyčia. Ivano Frankovsko sritis, Verchovinos rajonas, Ilcy kaimas, 2012 m. liepos mėn.
(Aleksandro Vasianovičiaus nuotrauka)

girliandomis, rankšluosčiais. Prie įėjimo į koplytėlę dažnai pastatomas tridančio atvaizdas, iškabinama nacionalinė vėliava, kartais ir Ukrainos sukilėlių armijos (UPA) vėliava. Huculų krašte, pavyzdžiui, Verchovinos rajone, dėl paplitusios mados apkalinėti senąsias medines cerkves skarda arba nerūdijančio plieno lapais iš tų pačių medžiagų statomos ir mažytės koplytėlės. Tačiau sutinkami ir originalūs senąsias cerkves kopijuojantys statiniai (žr. 1 pav.). Daugelyje Lvovo, Vinicos, Ivano Frankovsko sričių miestų anksčiau buvusias tuščias namų nišas vėl užpildė Mergelės Marijos skulptūros. Kaip teigia lvoviečiai, tai „patvirtino ypatingai katalikišką [miesto] charakterį“. Centrinėse, rytinėse srityse koplytėlių sutinkama retai, tačiau visur paplitę pakelės kryžiai. Viena iš naujų religingumo ir patriotizmo raiškos formų yra „nacionalinių ikonų“ atsiradimas. Pavyzdžiui, Dievo Motinos ikona „Kūrybinių sumanymų įkūnijimas“ (dailininkė Liudmila Ribenčuk, ikona yra Ivano Frankovsko srities Verchovinos rajono Krivorivnės kaimo cerkvėje) ir ikona „Huculė“ (dailininkė Oksana Andruščenko, ikona yra Ivano Frankovsko srities Verchovinos rajono Dzembronės kaimo cerkvėje). Jose Dievo Motina ir Kristus pavaizduoti huculų drabužiais.

Dėl žiniasklaidos poveikio pasikeitė tikinčiojo žmogaus padėtis visuomenėje. Per radiją ir televiziją transliuojamos šventinės pamaldos, kuriose dalyvauja pirmieji valstybės asmenys, į įvairias televizijos laidas kviečiami dvasininkai, per regioninius televizijos kanalus transliuojami pamokslai. Visa tai suformavo supratimą, jog tikėjimas yra svarbus žmogaus gyvenime. Būti tikinčiu dabar pasidarė prestižiška. Apie savo religingumą, ryšį su Bažnyčia prakalbo daugelis šalyje žinomų žmonių. Todėl į klausimą „Ar Jūs tikite Dievą?“ informantai dažnai atsako: „Taip. Juo net valdžia tiki. Štai, rodo per televizorių“ arba: „Tikim. Juo net Janukovičius tiki ir visa jo svita, o jie ne tokia smulkmė kaip mes“ (užrašyta Zaporožės srities Volniansko rajono Michailo Lukašovo kaime 2011 m.). Atsakydami į šį klausimą žmonės dažnai rodo ant kaklo nešiojamą kryželį ir sakydami „Štai, žiūrėkite!“ žegnojasi.

Dauguma mūsų informantų save laiko stačiatikiais, dažnai supranta stačiatikybę kaip tam tikrą moralinę kultūrinę tradiciją. Jų manymu, kad jai priklausytum, pakanka minėti krikščioniškas šventes pagal Julijaus kalendorių ir save priskirti šiai tradicijai. Vienu tokio stačiatikybės supratimo pavyzdžiu galima laikyti 67-ųjų metų valstiečio iš Kijevo srities Perejaslavo Chmelnickio rajono Malaja Karatulo kaimo pasisakymą. Į klausimą, ar jis tiki į Dievą ir, jei taip, kokiai konfesijai save priskiria, atsakė: „Aš stačiatikis, bet į Dievą ypatingai netikiu, į cerkvę nevaikštau – nemėgstu popų, tiesiog manau, kad stačiatikybė – tai visa tai, kas gera“ (užrašyta 2009 m.). Iš studentiško jaunimo save stačiatikiais laiko apie 72 % apklaustųjų, paaiškindami tai šeimos tradicija, „senelių tikėjimu“ (pagal Ukrainos centrinėse ir rytinėse srityse, kuriose dauguma cerkvių buvo uždaryta arba sugriauta, atlikto anketavimo medžiaga). Stačiatikiams save priskiria net tie, kurie tiki „noosfera“, „kosminiu protu“. Tikinčiaisiais save laiko apie 80 % jaunų žmonių, dar 15 % tiki tuo, kad „egzistuoja kažkokia jėga“, o 5 % pasirinko atsakymą „abejoju Dievo egzistavimu“.

Kalbant apie šiuolaikinį krikščionių tikybės pagrindų supratimą, dauguma informantų, įskaitant ir jaunimą, žino, kas sudaro Šventąją Trejybę, visus 10 Dievo įsakymų arba keletą jų, moka 1–2 maldas, turi namuose ikonų, švento vandens, žvakių. Daugelis laiko nuodėme „visus blogus poelgius“, kai kurie – net „visuomeninius susirinkimus“ ir „demonstracijas“. Net lankantiems cerkvę daugiausia keblumų sukelia klausimai, susiję su siela, pasaulio pabaiga, Paskutiniuoju teismu. Siela dažniausiai suprantama kaip vidinis žmogaus pasaulis ir jausmai, moralė. Kiti atsakymai („energetinis apvalkalas, sveriantis 2 g“, „kita, virtualioji žmogaus esmė“, „vidinė nematoma esmė“, „energinė substancija, kurios su kūnu nesieja skystis“) atskleidžia šiuolaikinio misticizmo, paplitusių pseudomokslinių teorijų įtaką. Į klausimą apie Paskutinįjį teismą daugelis pagyvenusio amžiaus informantų atsako, kad jau yra išgyvenę pragarą žemėje karo, badavimo laikotarpiams ir netikintys pomirtiniu gyvenimu. „Jūs gi matėte, kuo pavirsta žmogus po mirties. Dulkės jis, kas jį prikels?“ arba: „Ar jūs norite pasakyti, kad visi šitie žmonės, kurie gyvena žemėje, prisikels? Bijau, tai net Dievui ne pagal jėgas...“

(užrašyta Kijevo srities Jagotino rajono Panfilų kaime 2010 m.). „Kas aname pasaulyje? Nežinau. Štai aš ten nueisiu, tuomet viską ten ir pažiūrėsiu“ (užrašyta Ivano Frankovsko srities Verchovinos rajono Krivopoljės kaime 2012 m.).

Per du paskutiniuosius dešimtmečius pasikeitė istorinių įvykių traktuotės akcentai, paviešinta daug anksčiau nutylėtų tėvynės istorijos faktų, pavyzdžiui, apie sovietinės valdžios politiką Bažnyčios ir dvasininkijos atžvilgiu, apie visuotinį badą, Antrąjį pasaulinį karą. Iš naujo permąstyti istoriniai įvykiai bei asmeninis santykis su jais ir kasdieniu lygmeniu. 1921 metais gimusi valstietė iš Kirovogrado srities Uljanovkos rajono Kamenyj Brodo kaimo, kuri jaunystėje dažnai lankė klubą, dabar pasakoja: „Aš atlikau išpažintį ir sakau: „Gailiuosi dėl to, kad cerkvėje šokau“. Šventikas nustebo: „Kaip tai?“ Taip, sakau, pas mus iš cerkvės padarė klubą ir visus vertė ten vaikščioti“ (užrašyta 2008 m.). Ekspedicijose mes taip pat užfiksavome daug pasakojimų apie atpildą, ištikusį tuos, kurie dalyvavo griauinant cerkves: „Pas mus kaime buvo vienas vyras, tai kai cerkvę griovė, jis paėmė didžiąją ikoną ir iš jos padarė rogutes vaikui, ir ne todėl, kad nebuvo iš ko, tiesiog, kad pasityčiotų. Tai jis netrukus nukrito iš aukštai ir užsimušė, vaikai jo sirgo ir anksti mirė, visa šeima iširo“ (užrašyta Čerkasų srities Lysiankos rajono Šestirincų kaime 1995 m.).

Rytinių ir pietinių šalies regionų gyventojai, iš kurių anksčiau buvo atimta galimybė tenkinti religinius poreikius, dabar pateikia valstybei sąskaitą už patirtus moralinius nuostolius: „Tegu valstybė moko vaikus Dievui melstis, o tai tik keikiasi“ (užrašyta Nikolajjevo srities Baštankos mieste 1992 m.), „Mokykloje dabar turi vaikus mokyti tikėti į Dievą ir maldas visokias, mums gi tai draudė, kaip mes juos išmokysim?“ (užrašyta Kirovogrado srities Uljanovkos rajono Lupolovo kaime 2007 m.), „Sapnavau, kad kolūkiai sugrius ir kad šalia kapinių cerkvę pastatys. Taip viskas ir įvyko. Kaip anksčiau griovė, taip dabar turi pastatyti“ (užrašyta Kijevo srities Brovarų rajono Krasilovkos kaime 2004 m.).

Veiksniai, darantys įtaką liaudiškojo tikėjimo transformacijai

Šiandieną valstybė, oficialiai prisiėmusi funkcijas garantuoti laisvę išpažinti tikėjimą, reguliuoti teisinius santykius su religinėmis organizacijomis, tebėra vienas iš pagrindinių veiksnių, darančių įtaką liaudiškojo religingumo raidai ir transformacijai. Valdžios (centro ir vietos) atstovų politinė orientacija apibrėžia jų požiūrį ir į vienos ar kitos konfesijos, daugiausia stačiatikių, atstovus. Kijevo patriarchato, Graikų apeigų katalikų bažnyčios šalininkai save daugiausia pateikia kaip patriotus, geopolitiškai besiorientuojančius į Europą; palaikantieji Maskvos patriarchatą orientuojasi į Rusiją. Todėl vyresniosios kartos atstovai, ypač gyvenantys kaime ir prisimenantys valdžių savivalę Bažnyčios atžvilgiu XX a. ketvirtajame dešimtmetyje, vis tebesuteikia valdžiai įgaliojimus spręsti jų asmeninio konfesinio susivokimo klausimą. Sumų srities Sumų rajono Jastrubinojė kaime cerkvė buvo sugriauta 1934 metais, ir dauguma šio kaimo gyventojų yra

nekrikštyti. Valstiečių noras turėti cerkvę beveik išsipildė: viena kaimo gyventoja paaukojo namą Kijevo patriarchato cerkvei, atvyko šventikas ir prasidėjo pamaldos. Po kurio laiko, patarus apylinkės tarybos pirmininkui, kita kaimo gyventoja padovanojo namą Maskvos patriarchato cerkvei. Šito padarinys – dėl „neteisingos“ cerkvės lankymo kilo kaimynų, krikšto tėvų nesutarimai. „Geriau jau pati valdžia nuspręstų, kokios cerkvės reikia kaime, ir ją paliktų, o tai aš su savo kūma nekalbu dėl to, kad į skirtingas cerkves vaikštome“ (užrašyta 2009 m.). Mūsų ekspedicijos metu abiejuose maldos namuose nebuvo šventiko ir nevyko pamaldos. XX a. dešimtajame dešimtmetyje Ukrainos vakarinėse srityse (pavyzdžiui, Rovno) daugelyje kaimų atsirado po dvejus maldos namus: patriotiškai nusiteikusios inteligentijos iniciatyva ir palaikant vietos valdžiai kitame kaimo gale, o kartais ir šalia Maskvos patriarchato maldos namų, buvo pastatytos „ukrainiečių cerkvės“ (Kijevo patriarchato jurisdikcijos).

Dabartiniu laikotarpiu liaudiškojo religingumo transformacijai didelę įtaką padarė ir tebedaro visuomenės informacijos priemonės. Tai televizijos laidos, kuriose dalyvauja daktarai, raganiai, burtininkai ir pranašai, į „Ekstrasensų mūši“ panašios programos. „Paralelinis pasaulis“ padėjo išplisti misticismui ir okultizmui visuomenėje. Viena iš tendencijų, užpildant ideologijoje atsiradusį dvasinį vakuumą, yra Ukrainos visuomenei praeityje nebūdingų Rytų ir pseudo-rytų kultūrų šalininkų atsiradimas. Ukrainiečio sąmonė, per amžius suderinanti pagoniškuosius ir krikščioniškuosius pasaulio vaizdinius, dabar bando sujungti budistinius, pagoniškuosius ir krikščioniškuosius-stačiatikiškuosius elementus. Vadinamoji daugiakultūrinė pasaulėžiūra padeda jos išpažinėjams, kurie yra daugiausia jauno ir vidutinio amžiaus žmonės (kūrybinių profesijų, techninės inteligentijos atstovai), jaustis patogiai besikeičiančiame pasaulyje. Reinkarnacija, karma tiki net tie, kurie save laiko stačiatikiais. Tradiciškai tebelieka didelis skaičius žmonių, kurie kreipiasi pagalbos į būrejas, ekstrasensus, laikydami juos „žmonėmis nuo Dievo“. Mes užfiksavome pasakojimą, kuris yra įdomus kaip tik tokio pasaulėžiūrinio konformizmo pavyzdys: „Kažkaip rodė per televizorių šitą Čumaką (Alanas Čumakas – Maskvos ekstrasensas – H. B.) ir jis į šalį pasitraukė. Aš žiūriu, o už jo šventas Nikolajus stovi. Vadinasi, jis Dievo žmogus“ (iš Jefrosinijos Šiški, gimusios 1923 m. Čerkasų srities Kanevo rajono Lipliavo kaime, pasakojimo 2002 m.).

XX a. dešimtajame dešimtmetyje domėjimasis nacionalinėmis tradicijomis, liaudies kultūros ištakomis paskatino ne tik etnografinės literatūros poreikį visuomenėje, bet ir pagoniškųjų vaizdinių vyravimą šio laikotarpio nacionaliniame kultūriniame diskurse. Atsirado ir pradėjo plėstis neopagoniškieji sambūriai, netrukus įgiję religinių organizacijų statusą (Runvira, Pagoniškosios tradicijos ratas) ir kviečiantys grįžti prie „protėvių tradicijų“. Iš liaudies kultūros, kartu ir liaudiškojo religingumo srities, gautų žinių perdavimas padėjo vėl atgaivinti kai kuriuos reiškinius kasdieniame žmonių gyvenime. Pavyzdžiui, gana plačiai paplito maginių užkalbėjimų, užkeikimų mokymosi praktika, siekiant juos naudoti

2 pav. „Medis karalius“ (trys kamieniai suaugę į vieną). Rovno sritis, Rokitnės rajonas, Veži kaimas, 2006 m.
(Oleksijaus Nagorniuko nuotrauka)

asmeninėms, kartais ir kitų reikmėms. Ekspedicijoje mums teko sutikti moterų, kurios, kaip jos sakė, išmoko „maldų žmonėms pagelbėti“ iš mokslinių folkloro leidinių, taip pat bobučių, kurios migdo savo anūkus padedant plėšomame kalendoriuje perskaitytam užkalbėjimui nuo priešiškų būtybių, puldinėjančių ir taip virkdančių vaiką (ukr. k. jos vadinamos *криклиці* – nuo žodžio „rėkti“).

Tiesa, gyvuoja nuomonė, jog visi, kokių nors slaptų žinių įgiję iš knygų, yra netikri ir nedera į juos kreiptis. Žmonės anksčiau skyrė raganą „iš prigimties“ ir „išmokyta“ raganą, laikydami pirmąją stipresne. Neseniai vykusioje ekspedicijoje mūsų kolegė Julija Buiskich užrašė tokį 86-ųjų metų informantės vertinimą: „Anksčiau, prie komunistų, pas raganių reikėjo eiti per tris kalnus, o dabar jų kiekviename kaime po tris. Iš knygelių išmoko, bet visa tai netikra“ (užrašyta Ivano Frankovsko srities Verchovinos rajono Bystreco kaime 2012 m.).

Informantė (gimusi 1926 m.), iš Černigovo srities persikėlusį į vieną iš Vidurio Padnieprės kaimų (Čerkasų srities Kanevo rajone) pas dukterį, pasakojo, kad atvykusi sužinojo, jog „žmonės nežino paties būtiniausio. Nieko nežino, kaip karvei padėti, vaiką nuo nužiūrėjimo išgydyti, nieko nežino. Teko man į gimti-

nę nuvažiuoti ir visus reikalingus žodžius persirašyti“ (užrašyta Lipliavo kaime 2002 m.). Jos gimtajame tarp miškų glūdinčiame Polesės kaime šis archainis folkloro klodas išliko kasdieniame gyvenime. Istorinėje etnografinėje Polesės srityje tebegyvuoja ir senosios medžių (2 pav.), žaibo garbinimo (moterys eina ratelius ir užkasa į žemę aštrius daiktus – ukr. k. *весту стрілу*) apeigos, pagoniškos moterų atliekamos gydomųjų augalų rinkimo apeigos (ukr. k. *зільницьькі обряди* – nuo žodžio „žolės“). Kai kurios folkloro kolektyvų atgaivintos tradicinės (pavyzdžiui, pavasario – ukr. k. *весту стрілу*, žiemos – „papločio, vadinamo „kalita“, atsikandimo“, ukr. k. *кусання калити*) apeigos greitai išpopuliarėjo ir atgimė kaimuose bei miestuose vykstančių masinių liaudies vaikštynių scenarijuose.

Šventinė apeiginė kultūra: šiuolaikinės transformacijos

Apeiginės, šventinės kultūros srityje ir XXI a. tebegyvuoja dvitikystė. Štai gimus kūdikiui dauguma tėvų mano, jog būtina jį pakrikštyti; jie suvokia krikštą ne kaip būtiną sakramentą, kad vaikas taptų krikščioniu, o kaip apsaugą, reikalingą jo sveikatai. Per krikštynas ir dabar laikomasi papročių daryti krikštynų puokštę (ukr. k. *квітку; квітка* – „gėlė“), ruošti gimtuvų košę, sudaužyti puodą. Jų kilmė pagoniška. Kartu su kryželiu, skirtu nešioti ant kaklo, kai kurie tėvai perka vaikams įvairius amuletus-saugas. Huculų krašte, Užkarpatėje, gyvuoja tradicija kviesti nuo 5 iki 15 kūmų porų, nors pagal bažnytinius kanonus pakan-ka vieno krikšto tėvo, kuris yra tos pačios lyties kaip ir vaikas.

Iš cerkvėje besituokiančių jaunų porų daugumą sudaro laikantys tokią santuoką ne sakramentu, o madinga tradicija; arba taip elgiasi prašant tėvams. Išlieka paprotys įžvelgti tam tikrus ženklus stebint žvakių degimą per jungtuves: jei žvakės gęsta, gyvenimas bus blogas, kieno žvakė sudegs pirmoji, tas anksčiau mirs. Kai kurios nuotakos tempia koja paskui save aplink analogų jungtuvų rankšluostį – „kad visas drauges ištemptų tekėti“. Išėję po jungtuvų iš santuokų rūmų arba cerkvės jaunieji vyksta į „laimingas“ vietas arba prie tokiais laikomų paminklų, kabina spynas ant tilto – šeimos sąjungą sutvirtinti. Kadangi yra madinga egzotika, paplitusi vadinamoji civilinė santuoka be registracijos, daugelis jaunų porų atlieka santuokos ceremonijas Indijoje, Tailande, vadindami jungtuvėmis ritualą, kuris yra turistinės firmos teikiamų paslaugų sąrašė, sugalvodami savo simboliką arba naudodamiesi toje ar kitoje subkultūroje paplitusia simboli-ka. Baikerių vestuvėse mums teko matyti odinį vestuvinį rankšluostį ir medines vestuvines taures. Šie daiktai po to buvo saugomi kaip šeimos relikvija.

Mirusiųjų paminėjimo ir laidojimo apeigose išsaugota pagoniškosios pasaulėžiūros liekanų daugiau nei kitose apeiginės kultūros srityse. Kaip ir anksčiau, į karštą mirusiajam dedami jo mėgstami daiktai, cigaretės arba degtinė, kartais – mobilusis telefonas. Nežiūrint į bažnytinius draudimus, toliau gyvuoja „perdavimų į aną pasaulį“ tradicija: jei užmirštama įdėti ką nors mirusiajam į karštą, tai dedama į karštą vėliau mirusiajam. Kapinėse mirusiųjų paminėjimo dienomis giminaičių ka-

3 pav. Saugos ant kaimo šulinio. Ivano Frankovsko sritis, Mykulyčino kaimas, 2012 m. liepos mėn.
(Olgos Veselovskajos nuotrauka)

pai yra visuotinai puošiami dirbtinėmis gėlėmis, krepšeliais arba vainikais. Beveik išnyko liaudiška tradicija užkabinti ant kryžiaus išsiuvinėtą rankšluostį. Kaimo vietovėse mažėja ir pačių kryžių, juos keičia akmeninės stelos su jose pavaizduotu kryžiumi. Pagal miesto tradiciją, ypač turint mintyje inteligentiją, populiarius antkapinis paminklas yra kazokų kryžius, savotiškas ukrainietiškojo tapatumo žymuo; jis dažnai pastatomas ir ant ukrainiečių, žuvusių už tėvynės ribų, kapų.

Fiksuojamos įdomios regioninės liaudiškojo tikėjimo pasireiškimo formos. Huculų krašte tradicija praleisti naktį prie mirusiojo jo namuose vadinama „pasedėjimu“ (ukr. k. *поси́жіння* – nuo žodžio „sėdėti“). Anksčiau čia gyvavo žaidimai „prie mirusiųjų“ (ukr. k. *ігри при мерцї*), kurie buvo atliekami siekiant suteikti psichologinę pagalbą mirusiojo giminačiams. Dabar jau nėra žaidimų, o paprotys buvo perkeltas į bažnytinę praktiką. Didįjį penktadienį, pasibaigus pamaldoms, pamaldūs parapijiečiai lieka nakvoti cerkvėje šalia karste gulintio Kristaus atvaizdo. Šiais metais Ivano Frankovsko srities Verchovinos rajono Kriivorivnės kaimo cerkvėje vietinio dvasininko iniciatyva taip pat nakvojo 40 dvasinio ugdymo (lavinimo) būrelį lankančių vaikų (užrašyta 2012 m.).

4 pav. Lėlės „motankos“. Kosovo miesto (Ivano Frankovsko sritis) turguje, 2012 m. liepos 9 d.
(Aleksandro Vasianovičiaus nuotrauka)

Pažymint įkurtuves, pirmasis į gyvenamąjį namą įleidžiamas katinas, o jau po to šis būstas yra šventinamas. Įdomu tai, kad žmonės abu šiuos papročius laiko „savais“, tradiciniais. Šiuolaikinio namo (esančio mieste) interjere dažnai galima pamatyti varpelius, ksilofonus – piktajai dvasiai atbaidyti, turkiškus akies pavidalo talismanus nuo nužiūrėjimo, pseudoliaudiško stiliaus „saugas“ – dekoratyvines šluotas arba pano, ant kurių priklijuotos česnako skiltelės, įvairių varpinių augalų, aguonų galvučių sėklos; pardavėjai reklamuoja juos kaip savotiškus „pinigų, turtų energijos“ generatorius. Vakariniuose šalies regionuose, padedant saugoms, bandoma apsaugoti šulinius, ūkinius pastatus nuo kenksmingo poveikio (3 pav.). Kaip apsisaugojimo priemonė kasdieniame gyvenime vis labiau populiarsnė tampa lėlė, kurios veidas tradiciškai pažymėtas kryžiumi iš siūlų (ukr. k. *лялька-мотанка*) (4 pav.). Atsižvelgdami į pirkėjų paklausą, kai kurie liaudies meistrai pradėjo gaminti „pinigų lėles“ – austas lėlytes su pavaizduotu vienos ar kitos valiutos (grivinos, dolerio, euro) ant lėlės drabužių ženklų. Jas patariama nešioti piniginiėje siekiant pritraukti pinigus. Daugelis domisi fengšui – kinų mokymu apie harmoningą erdvės sutvarkymą padedant veidrodžiams, akvariumams, žvakelėms, tinkamai sustatytiems baldams. Susižavėjimas Rytų

5 pav. Per kankinių Makavėjų šventę (rugpjūčio 14 d.) šventinama puokštė (ukr. k. маковіїчук).
Rovnas, 2010 m. birželio 30 d. (Marianos Semeniuk nuotrauka)

pagonybe, anot Bažnyčios, gali kelti rimtą grėsmę dvasinei gyventojų sveikatai. Kai kuriose cerkvėse yra iškabintos atmintinės krikščioniui su jose nurodytu nuodėmių, dėl kurių reikia atgailauti per išpažintį, sąrašai. Tarp nuodėmių yra vizitai pas būrėjas, būrimas, kreipimasis į ekstrasensus, užsiėmimas joga, domėjimasis horoskopais, Naujųjų metų sutikimas pagal Rytų kalendorių.

Vykstant iš Vakarų atėjusiai švenčių komercializacijai, buityje tapo populiariūs velykiniai kiaušinių lipdukai vietoj tradicinio kiaušinių marginimo, taip pat kalėdiniai vainikėliai. Tuo pat metu išsiplėtė ir liaudiškojo kalėdinio simbolio – iš įvairių varpinių kultūrų padaryto pėdo – „diedo“ (ukr. k. *дідуха*) gyvavimo sritis: iš naminio jis tapo miestų aikštes puošiančiu nacionaliniu kalėdiniu simboliu; anksčiau jis buvo žinomas vakariniuose Ukrainos regionuose. Atgimė tradicija daryti Trejybės puokštes, taip pat puokštes iš varpų, aguonų galvučių ir įvairių gėlių, kurios yra šventinamos per kankinių Makavėjų šventę rugpjūčio 14 dieną (ukr. k. *маковіїчуки*) (5 pav.), Spaso puokštes arba kryželius iš rugių varpų ir gėlių, kurie yra šventinami per Kristaus Atsimainymo šventę rugpjūčio 19 dieną. Švenčių išvakarėse šiais dirbiniais gyvai prekiaujama šalia cerkvių Kijeve.

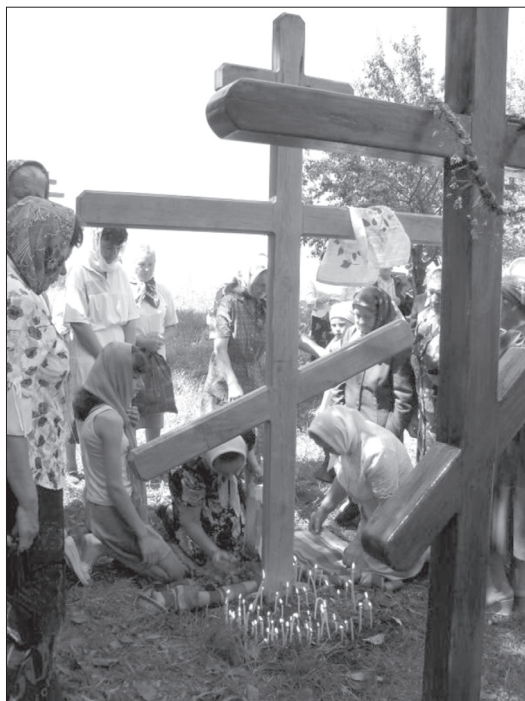

6 pav. Verbos. Kijevo sritis, Kijevo–Sviatošino rajonas, Buzovos kaimas, 2012 m. balandžio 15 d.
(Jekaterinos Timošenko nuotrauka)

Kultūrinis perėmimas kaip kultūrinės integracijos padarinys išryškėjo ir liaudiškojo religingumo reiškiniuose. Verbų sekmadienį miesto cerkvėse vis dažniau galima pamatyti ne tik verbas, bet ir palmių lapus. Šiais metais vienoje Kijevo patriarchato cerkvių (Kijevo srities Kijevo–Sviatošino rajono Buzovos kaime) daug parapijiečių atėjo į šventę su lietuviškomis verbomis. Šie dirbiniai yra lenkų religinės tradicijos dalis ir anksčiau egzistavo Lvovo srityje. Daugeliui Ukrainos gyventojų jos yra žinomos kaip lietuviškos verbos dėl jų, kaip turistinio suvenyro iš Pabaltijo, populiarumo. Šventės išvakarėse šventiko žmona nupirko šias verbas Lvove, ir, kadangi jos buvo gana brangios, daugelis moterų nusipiešė jų pynimo tvarką. Gali būti, jog kitais metais Verbų sekmadienio išvakarėse „verbos“ pasirodys ir Kijevo turguose (6 pav.).

Naujos religingumo formos

Ukrainos gyventojų religinio gyvenimo atgimimas paskatino piligrimystės plėtrą taip pat ir į Šventąją žemę, Afoną. Atsirado ir ypatingas šiuolaikinis piligrimų folkloras, kuriame vyraujantys siužetai yra pasakojimai apie tikėjimo ir Bažnyčios persekiotojus ištikusias bausmes, stebuklus, pasaulio pabaigos

7 pav. Kryžiaus statymas ir mirusiųjų minėjimas Juozapato slėnyje. Vinicos sritis, Šargorodo rajonas, Holinčencų kaimas, 2006 m. birželio 26 d. (Aleksandro Nagorno nuotrauka)

pranašystes, apokrifai apie Kristaus paauglystę. Tarp piligrimų paplitę pasakojimai apie Briuselyje esantį kompiuterį „Žvėrį“. Kai į jo duomenų bazę bus sudėti visi identifikavimo numeriai, žmonių sielos praras vardus, jiems suteiktus per krikštą, ir dėl to po Paskutiniojo teismo bus laikomos specialiuose narveliuose (užrašyta Donecko srities Slaviansko mieste 2012 m.). Vienas iš šiuolaikinių greitai įvyksiančios pasaulio pabaigos požymių yra laiko pagreitinėjimas: „Žmonės anksčiau jaučiais važinėjo ir viską spėdavo – ir dirbti, ir melstis, o dabar – lėktuvais, mašinomis, ir nieko nespėja“ (užrašyta Čerkasų srities Čerkasų rajono Červona Slobodos kaime 2004 m.).

Ukrainoje vykęs pasaulio futbolo čempionatas „Euro–2012“ ir su tuo susijęs sirgalių antplūdis taip pat buvo iš naujo apmąstyti eschatologinių vaizdinių požiūriu. Štai Sviatogorsko vienuolyno parapijietė prisiminė lyg ir Jonui Kronštatiečiui priklausančius žodžius, kad „atsiras toks žaidimas, kuris, apimdamas daugelį, sutrukdys jiems išsigelbėti. Žmonės liausis dirbę žemę ir įrenginės ant jos futbolo aikštes. Užtuot dirbę vyrai bėgios paskui kamuolį, o kiti žmonės tai stebės, – tai sukels bada, o netrukus įvyks ir Paskutinis teismas“ (užrašyta Slaviansko mieste 2012 m.). Panašūs pokalbiai taip pat vyksta ir bažnytinėje aplin-

8 pav. Vaisių šventinimas per Kristaus Atsimainymo (Kristaus Išgelbėtojo (Spaso) šventę. Kijevas, šv. Feodosijaus Černigovskio cerkvė, 2008 m. rugpjūčio 19 d. (Andrejaus Skidano nuotrauka)

koje. Ukrainoje labiausiai piligrimų lankomos stačiatikių šventovės yra Kijevo Pečioros, Počajevo ir Sviatogorsko vienuolynai, graikų apeigų katalikų – Unevo vienuolynas ir Zarvanica.

XX a. ketvirtajame dešimtmetyje Ukrainoje buvo užfiksuota stebuklų, iš kurių didžiausio atgarsio sulaukė Kalinovkos ir Juozapato slėnio stebuklai. Šio laikotarpio įvykiai yra detaliam aprašyti ukrainiečių etnografo Nikanoro Dmitruko straipsnyje „Apie stebuklus Ukrainoje 1923 metais“ (Дмитрук 1925). 1923 m. Vinicos srities Kalinovkos mieste kareivis komjaunuolis šovė į nukryžiuotąjį Kristų ant pakelės kryžiaus. Iš jo pradėjo tekėti kraujas, atsimetėlis nuo tikėjimo prisipažino nusikaltęs, o kryžius tapo masinės piligrimystės vieta. 1925 m. NKVD kariuomenė sunkiai sunaikino šią piligrimystės vietą. 2003 m. stebuklingojo įvykio 80-mečio proga buvo iš naujo pastatytas kryžius, kuris ir vėl žymi piligrimystės vietą. 1923 m. vasarą tos pačios Vinicos srities Šargorodo rajono Holinčencų kaime valstiečiui Jakovui Mysykui pasirodė Dievo Motina, kuri išpranašavo baisias nelaimes, o atsakydama į valstiečio klausimą, kaip išsigelbėti, paliepė statyti kryžius. Netrukus Juozapato vardą įgavusiame slėnyje stovėjo tūkstančiai kryžių, piligrimai ėjo čionai iš įvairių Ukrainos, Rusijos, Lenkijos kampelių. Jakovas Mysykas ir kiti judėjimo aktyvistai, iš viso apie 30 žmonių, buvo nuteisti, regu-

liarioji kariuomenė ir NKVD daliniai vaikydamo piligrimus dar kaimo prieigose. Sovietiniu laikotarpiu ten jau nebuvo nė vieno kryžiaus. 2009 metais pradėta atstatyti šią šventą vietą, joje atsirado pirmieji 29 iš toli atvežti kryžiai. Dabar Holinčencuose vėl yra tūkstančiai kryžių, čionai atvyksta piligrimai, reguliariai vyksta mirusiųjų, tarp jų ir nukentėjusiųjų už tikėjimą, paminėjimai (7 pav.).

Didėjant cerkvių ir parapijiečių skaičiui jose dėl naujai atsivertusiųjų ėmė plisti stačiatikių magija. Remdamiesi asmeniniais pastebėjimais ir interneto forumų medžiaga apie šiuolaikinius stačiatikių prietarus (žr., pvz., *Liaudiškojo mąstymo kuriozai*) (Курьёзы народного... 2012), galime tvirtinti, kad dauguma nuolatinio ryšio su Bažnyčia nepalaikančių žmonių lanko cerkvę. Jiems svarbiausia yra patatyti žvakutę, kuri kartais statoma siekiant pakenkti kitam. Daugelis stengiasi stovėti cerkvėje po kupolu – kad gautų daugiau energijos, taip pat ieško cerkvių, kuriose daug melstasi. Teologai bei šventikai skundžiasi apeiginiu parapijiečių tikėjimu ir jų prisirišimu prie pagonybės, dėl kurios stačiatikiams priekaištuoja ir protestantai. Žmonių, norinčių per Velykas pašventinti pyragus, per Viešpaties Krikštą – vandenį, per Kristaus Išgelbėtojo (Spaso) šventę – vaisius ir medų (8 pav.), skaičius dešimtis kartų viršija per šias šventes imančiųjų Komuniją skaičių. Kartu, nors ir mažesniu mastu, atsiverčiant į tikėjimą inteligentijai, cerkvėje daugėja ir mąstančių žmonių, kurie laikosi krikščioniškųjų kanonų.

Išvados

Straipsnyje aptartos šiuolaikinės liaudiškojo religingumo raidos tendencijos Ukrainoje. Išryškinti pagrindiniai veiksniai, turėję įtakos jo transformacijai, būtent: Ukrainos visuomenėje vykę nacionalinio kultūrinio atgimimo procesai, valstybės kišimasis sprendžiant gyventojų konfesinio pasirinkimo klausimus, okultizmo ir misticizmo, įskaitant Rytų, paplitimas, tam tikrų tradicinės kultūros (archainių apeigų) reiškinų atkūrimas bei atgimimas, perėmimas iš kitų kultūrų.

Aptartos įvairios šiuolaikinio liaudiškojo religingumo sritys: Dievo, sielos, pomirtinio gyvenimo įsivaizdavimas, šventinė apeiginė kultūra, įskaitant šeimos, kalendorines apeigas. Ukrainos valstybės nepriklausomybės metais atkurta anksčiau nutraukta liaudiškojo pamaldumo tradicija atlikti piligrimystę, atkurta sakralinė erdvė miestuose, kaimuose ir tose vietose, kur anksčiau (XX a. 4 dešimtmetyje) vyko stačiatikių stebuklai. Ukrainos visuomenėje vykstantys socialiniai, politiniai, ideologiniai, kultūriniai pokyčiai labai paveikė liaudiškojo religingumo būklę, šie pokyčiai palietė visas religingumo sritis. Tačiau, kaip ir anksčiau, tikėjimas ir Bažnyčia tebeužima svarbią vietą tautos gyvenime.

Iš rusų k. vertė Danguolė Svidinskaitė
 Versta iš: Бондаренко Галина. 2012. Трансформация народной религиозности украинцев в к. 20 – н. 21 в. в.

Literatūra

Бондаренко Галина. 1999. Ознаки останніх днів, *Людина і світ* 9: 48–50.

Бондаренко Галина. 2001. Сучасне двоєвір'я та ставлення до нього християнства, Єрохін С.А. та ін. (ред.). *Християнство на межі тисячоліть (економічні, правові, історичні та культурологічні аспекти)*. Матеріали Міжн. молодіжної наук.-практ. конф. 15–16.03.01.: 270–272. Київ: ВНЗ МАУ.

Бондаренко Галина. 2011. Нові джерела з народної релігійності, Бондаренко Г. Б. (упор.). *Конфесійний фактор у процесах становлення української державності*. Матеріали інтернет-конференції Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського. 12 листопада. 2011 р. <http://www.etnolog.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=139&Itemid=58> [див. 07 2012].

Власовський Іван. 1990. *Нарис історії української православної церкви* 3. Нью-Йорк, Київ, Саунд-Бавнд-Брук: Українська Автокефальна Православна Церква.

Гримич Марина. 2000. *Традиційний світогляд та етнопсихологічні константи українців*. Київ: Віпол.

Дмитрук Никанор. 1925. Про чудеса на Україні року 1923, *Етнографічний вісник* 1: 50–61.

Дяків Володимир. 2008. «Фольклор чудес» у підрадянській Україні 1920-х років. Львів: Інститут народознавства НАН України.

Ігнатенко Ірина. 2008. “Народна релігія”: та теорія двоєвір'я у світлі сучасних етнографічних досліджень, *Етнічна історія народів Європи* 27: 39–45. Київ: УНІСЕРВ.

Klimczak Arkadiusz. 2012. *Pobożność ludowa, jako determinant konsolidacji tożsamości wyznaniowej*. <<http://www.magazyn.ekumenizm.pl/content/article/20070806103904947.htm>> [див. 07 2012].

Кметь Ірина. 2009. *Образ Божої Матері у фольклорі: українська апокрифічна традиція*. Дис... канд. наук. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка.

Колодний А., Филипович Л. 1996. *Релігійна духовність українців: вияви, постаті, стан*. Львів: Логос.

Красиков М. М. 1999. Філософія буття слобожанського селянина, *Дух і Літера* 5–6: 428–442.

Красиков М. М. 2003. Праздник “Чудо архистратига Михаила” в мифопоэтических представлениях украинцев, Красиков М. М. *Мифология и религия в системе культуры этноса: материалы Вторых Санкт-Петербург. этногр. чтений*: 91–93. СПб: Издательство Мин-ва культуры РФ, РЭМ.

Курьёзы народного мышления. <<http://alexey-x.livejournal.com/13667.html>> [див. 07 2012].

Мандич Лідія. 2001. *Двоєвір'я як етно-національна особливість українського православ'я*, Єрохін С. А. та ін. (ред.). *Християнство на межі тисячоліть*

(економічні, правові, історичні та культурологічні аспекти). Матеріали Міжн. молодіжної наук.-практ. конф. 15–16.03.01.: 346–350. Київ: ВНЗ МАУ.

Марчук Василь. 2004. *Українська Греко-католицька церква в суспільному житті України ХХ ст.* Дис... д-ра іст. наук: 07.00.01. Івано-Франківськ: Прикарпатський ун-т ім. Василя Стефаника.

Мельник Віра. 2001. Взаємозв'язок релігійності та етнопсихологічних характеристик українців, Єрохін С. А. та ін. (ред.). *Християнство на межі тисячоліть (економічні, правові, історичні та культурологічні аспекти)*. Матеріали Міжн. молодіжної наук.-практ. конф. 15–16.03.01.: 266–269. Київ: ВНЗ МАУ.

Релігія і влада в Україні: проблеми взаємовідносин. 2011. Інформаційно-аналітичні матеріали до круглого столу «Державно-конфесійні відносини в Україні, їх особливості і тенденції розвитку. 8 лютого 2011 р. Київ: Центр Разумкова.

Саган Олександр. 2001. *Національні прояви православ'я: український аспект.* Київ: Світ знань.

Єленский Віктор. 2002. *Релігія після комунізму.* Київ: Національний педагогічний університет ім. М. Драгоманова.

Сушко Валентина. 2011. Святий Боже, Миколай, на всяк час допомагай, Бондаренко Г. Б. (упор.). *Конфесійний фактор у процесах становлення української державності.* Матеріали інтернет-конференції Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського. 12 листопада. 2011 р. <http://www.etnolog.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=139&Itemid=58> [див. 07 2012].

Modern Transformation of Ukrainian Folk Religiosity

Halina Bondarenko

Summary

The article analyses changes in Ukrainian folk religiosity which occurred in the late 20th – early 21st century and the main factors that influenced the transformation of folk religiosity and its importance in the life of the country. Due to ideological restrictions imposed by the Soviet rule, ethno-confession is a very new topic in Ukrainian ethnology. The article is based on the records of field investigations pursued by the author, student survey materials and search results in internet forums based on the key phrases *околоцерковные суеверия* (“church related prejudice”) and *православные суеверия* (“Orthodox prejudice”). Social, economic and political changes that Ukrainian society underwent in the period of the country's independence induced the development of religious life and helped strengthen the position of the church and the believer in society. A number of Orthodox

churches were reopened and built, the activities of the Roman Catholic Church increased, the Ukrainian Greek Catholic Church started functioning officially and the leadership of the country's began to explicitly demonstrate their religiosity.

Confessional pluralism that prevails in modern Ukraine has little influence on folk religiosity which has mainly been manifested as "folk Orthodoxy". The research revealed that respondents view Orthodoxy as a certain moral and cultural tradition – "grandparent's faith". The majority of young and elderly interviewees are acquainted with the basics of religion (know the constituents of the Holy Trinity, the Ten Commandments, one or two prayers, keep icons, holy water and candles at home). The influence of materialism and atheism is observable in the fact that even those who consider themselves believers do not understand or are apt to disclaim the Christian ideas of immortality of the soul, life after death and Judgement Day. The last 20 years saw shifts of focus in the treatment of historical events, a number of the country's historical facts that had long been concealed were exposed, including the policy of the Soviet rule towards the church and the clergy, the Terror-Famine and the Ukrainian Insurgent Army. This found resonance on the level of everyday life as well, especially in accounts about punishments that awaited the participants of atheistic campaigns and signs, as well as miraculous phenomena, observed during World War II and on the eve of the Chernobyl disaster.

One of the factors that influenced the transformation of folk religiosity is the mass media which facilitates the spread of mysticism, occultism and new constructs created on their basis. The percentage of people who believe in malefic-spells and hexing and seek advice of fortune-tellers, voodoo doctors and psychics is traditionally high. The emergence of a certain multicultural syncretism in world-view is observable – its representatives make attempts to merge Christian dogmas and Eastern religions. The majority of those who consider themselves Orthodox believe in reincarnation and karma and invite priests to sanctify their flats or houses designed in accordance with the feng-shui tradition.

Interest in national culture and folk traditions, which was observable in the first years of independence, helped revive certain ethno-cultural phenomena in everyday life, including the use of magic rituals and various incantations for personal and other people's needs. In the sphere of ceremonial and festive culture dual faith is still existent in the 21st century. Baptism and church marriage are often accompanied by magic rituals "for luck", amulets are purchased for the baby, locks are hung on bridge handrails believing that they would strengthen the marriage knot, "providential places" are visited. Rites related to the commemoration of the dead and their burial have preserved more remains of heathen world-view than other spheres of ceremonial culture. As it has been traditionally accepted, the coffin of the deceased is stacked with their favourite things, cigarettes, vodka and sometimes mobile phones. On the days dedicated to the commemoration of the dead, burial places of relatives are universally decorated with artificial flowers, flower baskets and wreaths.

Modern Ukrainian calendar rituals have preserved their traditional basis, especially those related to the New Year and Christmas cycle. For example, the sphere of application of the folk Christmas symbol *Didukh* (*ди́духа*) – a sheaf of wheat and other cereal ears – has expanded. Once a household symbol, it has become a national Christmas emblem decorating town and city squares. Transformations in this sphere of folk religiousness were induced by gradual commercialization of holidays. Time consuming processes of holiday symbol making and preparation (e. g. decoration of Easter eggs) are substituted with ready-made stickers for Easter eggs or purchased, rather than home-made, cakes. Increase in demand for festive decorations in towns and cities gave rise to the tradition of bouquet making from herbage, flowers and cereal ears. These bouquets are sold near Orthodox churches and in marketplaces and blessed in church during festive days in spring and summer (Trinity Sunday, the Holy Maccabean Martyrs and The Feast of the Transfiguration of Jesus).

Latter-day cultural integration is another factor influencing the changes in Ukrainian folk religiosity. These changes were revealed by a number of cultural loans, especially in the sphere of ceremonial symbolism. Christmas wreaths have gained popularity among household decorations and Catholic Easter palms dominate Palm Sunday. Revival of the Ukrainians' religious life induced the increase in pilgrimage, including visits to the Holy Land and Mount Athos, which gave birth to modern pilgrims' folklore, dominated by stories about punishments that befell persecutors of faith and church, various miracles and predictions of the end of the world. A number of Christian temples, which were destroyed in the years of war against religion, have been restored, including the Valley of Josaphat and the Cross of Kalynivka (Vinnytsia region) – sites of Orthodox miracles which occurred in the 1930s.

The long-term ban on missionary activities of the church resulted in the fact that today the majority of churchgoers are the so-called "Easter parishioners", believers who attend the church only several times a year. Clergymen and participants of Orthodox internet forums point out that a number of prejudices are bred in the church environment. The article covers several tendencies in modern folk religiosity of Ukrainians, the following being the most important: changes in the perception of the church and the place of the believer in society, spread of occultism and mysticism, including that of Oriental origin, restoration and revival of certain elements of traditional culture (archaic rites) and loans from other cultures. Social, political, ideological and cultural changes in the contemporary society of Ukraine have had great impact on the state of folk religiosity. However, faith and church have sustained their importance in the life of the nation.